

УДК 811.111

NARRATIVITY AND EVENTFULNESS

НАРАТИВНІСТЬ І ПОДІЄВІСТЬ

Ardelian O.V. / Арделян О.В.

с.р.с., as.prof. / к.п.н., доц.

ORCID: 0000-0002-7166-0095

Dmyterko V.O. / Дмитерко В.О.

master's student / здобув. другого (магістерського) рівня вищ.осв.

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University,

Kropyvnytskyi, Shevchenka, 1, 25000

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,

Кропивницький, Шевченка, 1, 25000

Анотація. В роботі розглядається питання, що особливість нарративного дискурсу полягає в тому, що він будь-який факт наділяє подієвим статусом. Умови, яким повинна відповідати подієвість у нарративній оповіді: фактуальність (реальність) – подія має відбутися в межах фікційного світу обов'язково; результативність – подія мусить відбутися до закінчення нарративного акту; градація розповіді. Визначаються такі критерії градаційної подієвості, як релевантність змін; непередбачуваність; консекутивність; незворотність; неповторюваність.

Ключові слова: нарративність, нарративний аналіз, розповідний текст, ретроспекція, проспекція, подієвість.

Вступ.

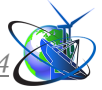
У другій половині ХХ століття помітним стало звернення до нарративності як істотно відмінного з попередніми традиціями погляду на природу художнього твору, а також виникнення нової науки – наратології. Це пов'язано з якісним переосмисленням структуралістичних уявлень про мистецтво, літературу, куди почали входити комунікативні погляди на світ.

Взірцями нарративного дискурсу в дослідницьких горизонтах є Ж. Женетт, Дж. Прінс [20], В. Шмід [21]. Слушним є думка Дж. Ділі про те, що «першою з оповідних універсалій, які нам треба розглянути, є власне універсальна роль оповіді [narrative] як основи передавання культури...» (цит. за Мацевко-Бекерська [6, с. 39]).

Українські науковці, орієнтуючись на західноєвропейські наратологічні підходи, вдаються до відмінних термінологічних визначень нарративної організації художнього тексту. Відмінними є принципи типологічної нарративної парадигми у працях Р. Гром'яка [1], І. Денисюка [2], В. Качмар [3], К. Коваленко [4], Л. Мацевко-Бекерської [5], І. Папуші [8], М. Руденко [11], В. Сірук [12], М. Ткачука [13], О. Ткачука [14] та ін.

Основний текст.

У «Наратологічному словнику» О. Ткачука подано таку дефініцію терміна *нاراتологія*: «1. Теорія нарративу, натхненна структуралістами. Наратологія досліджує природу, форму і функціонування нарративу, намагається характеризувати нарративну компетенцію. 2. Дослідження нарративу як вербального способу представлення часово-орієнтованих ситуацій і подій (Ж. Женетт)» (цит. за Шелковнікова [12]).

До категоріального апарату наратології входить комплекс понять, які відображають її дисциплінарний і методологічний характер.

1. *Наратив*. Це поняття, що з'явилося ще до існування самого визначення наратології у контексті літературознавства, кваліфікують сьогодні синонімічно розповіді (як продукту і як процесу, об'єкту і акту, структури і структурації) однієї чи більше дійсних або фіктивних подій, які повідомляються одним, двома чи кількома (більш чи менш явними) нараторами одному, двом або кільком наратованим. Виправдано вживати поняття «наратив» й «розповідь» як синоніми, наратив як результат процесу наративізації. Об'єктом наративу виступає персонаж та внутрішньотекстові розповідні інстанції: імпліцитний та експліцитний наратор, наратор, автор (реципієнт) [5, Т. 2, с. 89].

2. *Наративність* – розповідь. Сукупність властивостей, що характеризують наратив і відрізняють його від ненаративу [14, с. 82]. Ю. Ковалів зазначає, що це ознака оповідного (розповідного) тексту, його подієвості [5, Т. 2, с. 94]. Наративність виявляє формальні, контекстуальні, інтертекстуальні, екстратекстуальні, інтратекстуальні властивості, які характеризують їх і відмежовують від ненаративу [5, Т. 2, с. 94].

3. *Нарація*. Українські нараторологи, основуючись на західноєвропейських дефініціях терміна, визначають його як синонім до наративу, розповіді, що представляє одну чи більше подій, сукупність ситуацій і подій [14, с. 85]. Ж. Женетт подає тлумачення нарації як «народжуючий розповідний акт», без якого неможливе розповідне висловлювання й розповідний зміст (цит. за Шелковнікова [12]). Нарація визначає специфіку образної системи, фабули, персонажів, тла зображення, наративної ситуації та ролі наратора, стосується формування оповіді (розповіді) про низку ситуацій [5, Т. 2, с. 96]. Визначають такі типи нарації: *апостеріорна* – зумовлена ситуаціями (класична проза); *предикативна* – передуюча ситуаціям; *симультанна* – збігається в часі з подіями. Можуть існувати дві або й три нарації про події, які щойно відбулися, або бути віддаленими в часі [5, Т. 2, с. 96].

4. *Наратологія* – теорія оповіді, покликана досліджувати її специфіку, форму та функціонування, компетенцію, спільні та відмінні ознаки оповідей та розповідей [5, Т. 2, с. 94].

Наративний аналіз – це якісний метод дослідження, орієнтований на інтерпретацію оповіді з прицілним фокусом уваги на хронологічну послідовність, встановлену людьми – оповідачами подій свого життя. В. Лабов наголошує на шести лінгвістичних ознаках наративу: 1) стислий виклад минулих подій, про які йтиметься; 2) орієнтація адресата відносно часу, місця, ситуації, учасників подій; оповідь, здійснена в минулому часі; 3) послідовне представлення подій; 4) оцінка значущості і смислу подій; 5) вирішення ситуації; 6) повернення до теперішнього часу (код) [18, с. 405].

Формування каркасу основних понять наративного аналізу також належить В. Лабову: 1) інформаційна цінність (завдання оповіді – зацікавити аудиторію, щоб виправдати доцільність свого виникнення); 2) кредит довіри (впевненість аудиторії в тому, що реальний перебіг подій збігається з тим, як їх описує оповідач); 3) каузальність (причинно-наслідковий зв'язок потоку подій); 4)

погодження або непогодження аудиторією версії бачення світу оповідачем; 5) об'єктивність (як вираження емоцій або спостереження за матеріальними об'єктами і подіями) [18, с. 395–415].

Декларуємо наявність трьох основних компонентів наративного аналізу: часу, характеристики і фокалізації [17, с. 59]. Основні параметри наративного аналізу охоплюють оповідача, персонажів, події, простір, час, взаємовідносини між категоріями, а також інтертекстуальні зв'язки та культурні пресупозиції.

Мета аналізу наративу полягає в аналізі наративних засобів та інтерпретації певного досвіду, використаних для його опису [7, с. 101]. Наявні три основні компоненти наративного аналізу: час, характеристики і фокалізація [17, с. 59]. Основні параметри наративного аналізу охоплюють оповідача, персонажів, події, простір, час, взаємовідносини між категоріями, а також інтертекстуальні зв'язки та культурні пресупозиції.

Важливою є і теорія розповідних форм Г. Мюллера, яка демонструє ідею часового скелету нарації. Учений вказує на важливість часової природи наративного процесу, визначає час як формувальний чинник наративу, розрізняє час розповіді і розповідний час (цит. за Папуша [8, с. 36]). Ця теорія актуальна для писемного стилю, для якого характерними є різні темпоральні модифікації, нелінійний час [10, с. 131].

Враховуючи, що наратологія досліджує розповідні тексти, тобто наративи, то природно, що розгляд варто розпочати саме з визначення цього поняття. Усі наратологи погоджуються з тим, що, по-перше, наратив – це репрезентація [16], а по-друге, що предмет цієї репрезентації демонструє певний ряд властивостей, а саме – часові і причинні.

На думку німецького наратолога Вольфа Шміда, поняття наративності обмежується тільки сферою словесної комунікації [21]. Мінімальною умовою наративу є наявність у ньому хоча б однієї зміни стану та причинному зв'язку між станами. Між початковою і кінцевою ситуаціями повинен бути часовий зв'язок.

Таким чином, зміна стану – необхідна складова наративізації дискурсу. Мінімальною умовою наративу є наявність хоча б однієї зміни стану. Отже, ми знову опиняємось у сфері часових та просторових понять та їх реалізації в дискурсі. Один із засобів реалізації цих понять, а також ознакою наративізації, є проспекція та ретроспекція. І.Р. Гальперін зауважує: «По суті ретроспекція і проспекція є формами дисконтинуума. Вони – «перепочинок» у бігу лінійного розгортання тексту. Через ці категорії здійснюється той процес, без якого неможливо осмислення того, що відбувається. В більшості текстів ретроспекція проявляється імпліцитно. Вона спирається на здатність нашої пам'яті утримувати попереднє повідомлення та зчіплювати його з тим, що повідомляється в даному часовому періоді. В проспекції імпліцитність, переплітаючись з окремими експліцитно вираженими сигналами, направляє увагу читача, мобілізує його творчий потенціал передбачати те, що буде закладено в подальшому розгортанні тексту. Ретроспекція – це граматична категорія, що об'єднує форми мовного виразу, які відносять читача до попередньої змістово-фактуальної інформації. Ретроспекція може бути

представлена в тексті трьома різними видами в залежності від того, яка прагматична установка полягає в її основі: 1) відновити в пам'яті читача раніше надані відомості або повідомити йому нові, що стосуються минулого та необхідні для розуміння шляхів подальшого розгортання розповіді; 2) надати можливість переусвідомити ці відомості за нових умов, в іншому контексті, враховуючи те, що було сказане до ретроспективної частини; 3) актуалізувати окремі частини тексту, ті, що опосередковано стосуються змістово-концептуальної інформації» (цит. за Шелковнікова [12, с. 127]).

Проспекція – це граматична категорія, що об'єднує різні мовні форми віднесення змістово-фактуальної інформації до того, про що буде йти мова в послідуєчих частинах тексту. Подібно ретроспекції, проспекція – один із засобів розповіді, який дає читачеві/мовцю можливість ясніше уявляти зв'язок та обумовленість подій та епізодів.

Проспекція та ретроспекція у сфері спілкування покликана передусім згадувати та передбачати комунікативно важливі змістові частини тексту, що стосуються попередньої або наступної інформації. Проспективно-ретроспективний характер комунікативно-пізнавальної діяльності виражає динаміку розгортання старого і нового знання, а отже, є ознакою подієвості та зміни стану, що, в свою чергу, є ознакою наративізації, яка сприяє оптимізації та ефективності комунікації.

А. Нюннінг вважає, що головним об'єктом дослідження в класичній наратології є розповідний текст (наратив), його будова і властивості [19]. Розповідні тексти протиставлені описовим, але межа між ними розмита, тому що будь-який розповідний текст тією чи іншою мірою містить описові фрагменти. Головне в розрізненні розповідних і описових текстів – це їх функціональність, а не їх кількісний склад. Вольф Шмід пропонує типологію, яка включає тексти двох великих розрядів: розповідні і описові. Розповідні тексти діляться на тексти, в яких історія репрезентується за допомогою посередника-розповідача (telling) і тексти, в яких історія репрезентується безпосередньо (showing). Основою будь-якого розповідного тексту є подія. Тому подієвість – головна ознака розповідного тексту. Існує кілька головних умов, яким повинна відповідати подієвість. Перш за все, це її фактуальність (або реальність), коли важливо, щоб подія відбулася. З фактуальністю пов'язана вимога результативності: подія повинна відбутися ще до закінчення нарації [21].

Подію сьогодні розглядають як стержень розповіді, як зовнішній чи внутрішній рух персонажа (подорож, вчинок, духовний акт); як рух персонажа через межу семантичного поля [5]. Слушне, застосоване при аналізі творів, твердження Ж. Женетта про те, що розповідь і розповідний дискурс існують доти, доки вони розповідають якусь історію, при відсутності цієї історії дискурс не буде розповідним. Він констатує, що «у художньому наративі немає нічого нейтрального, тут навіть однообразність, повтор, демонстративна безподієвість – художньо подієві, але вже в контексті комунікативної події розповіді» (цит. за Шелковнікова [12, с. 21]).

Особливість наративного дискурсу полягає в тому, що він будь-який факт

наділяє подієвим статусом. Дослідники зауважили, що в межах наративного дискурсу референтна подія сама виступає цитуючою комунікативною подією якихось персонажів. У цьому випадку присутня поетапна комунікація, про яку говорять як про наративну поліподієвість. В. Шмід указує на умови, яким повинна відповідати подієвість у наративній оповіді: фактуальність (реальність) – подія має відбутися в межах фікційного світу обов'язково; результативність – подія мусить відбутися до закінчення наративного акту; градація розповіді [21].

Дослідник визначає такі критерії градаційної подієвості, як релевантність змін (подієвість підвищується, якщо зміна, що відбулася, є присутньою для певного фіктивного світу); непередбачуваність (подієвість підвищується при несподіваних, неочікуваних змінах), консекутивність (подієвість підвищується, якщо зміни мають вплив на мисленнєву діяльність персонажа і його свідомість); незворотність (подієвість підвищується, якщо зміни є незворотними); неповторюваність (повторювані зміни не утворюють події) [21, с. 14–15]. Ці ознаки, очевидно, необхідно враховувати як важливу складову наративної техніки, представлені у межах конкретного літературного простору.

При текстоаналізі важливо також застосовувати концептуальні засади подієвості, що наголошує на таких особливостях події, які мають наратологічне підґрунтя: гетерогенність (подієвий ланцюг фрагментарний, епізодичний); хронотипічність (подія є подією лише в часі і просторі); інтелігібельність (подія виражає певний погляд, ціннісну позицію); фактальність (подія через наративний акт може бути представлена як розгорнена сукупність мікроподій, або навпаки – згорнена в епізод макроподії (гіперподії) [21, с. 27].

Сучасні концепції акцентують увагу на фундаментальних комунікативних стратегіях наративного дискурсу. Наративна інтенціональність висловлювання репрезентована двома компонентами – референтним і комунікативним – у цілісність твору [21, с. 17]. Розповідний твір характеризується складною комунікативною структурою. Неодноразово було зауважено, що повідомлюване в наративному дискурсі може мати комунікативний статус знання, переконання, точки зору чи розуміння, одним із яких визначають креативну компетентність нарації [21, с. 25-26].

Висновки.

Наративний аналіз – це метод, який використовується в семіотиці тексту, літературознавстві і лінгвістиці тексту. Це сукупність методик, які визначають глибинні структури текстів-оповідей і їхню пропорцію з поверхневими структурами дискурсу. Наративний аналіз прогнозує побудову моделі тексту, сюжетних граматик, ймовірних трансформацій.

Підсумовуючи, зауважимо, що на основі стилістичних та комунікативних параметрів і за допомогою наративного аналізу можна створити модель мовно-культурного універсуму певного історичного періоду.

Література:

1. Гром'як Р. Проблема включення українських традицій у сучасну наратологію. *Наративні виміри літератури* : матеріали Міжнародної

конференції з наратології ; 23-24 жовтня 2003 р., м. Тернопіль / упоряд. І. В. Папуша. *Studia methodologica*. – Тернопіль : Ред.-вид. відділ ТНПУ, 2005. – Вип. 16. – С. 10-19.

2. Денисюк Н. Питання наративу в концепції фікційного світу Петера Ламарка та Стейна Олсена. *Наративні виміри літератури* : матеріали Міжнародної конференції з наратології ; 23–24 жовтня 2003 р., м. Тернопіль / упоряд. І. В. Папуша. *Studia methodologica*. – Тернопіль : Ред.-вид. відділ ТНПУ, 2005. – Вип. 16. – С. 52-54.

3. Качмар В. Повістева творчість Богдана Лепкого. Типи нарації [текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література»; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006 – 20 с.

4. Коваленко К. Типи нараторів і види нарації у прозових творах А. П. Чехова («Моє життя», «Розповідь невідомої людини»). *Філологічні науки*. – 2012. – № 2. – С. 46-50.

5. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [авт.-уклад. Ковалів Ю. І.]. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2. – 2007. – 624 с.

6. Мацевко-Бекерська Л. Українська мала проза кінця XIX – початку XX ст. у дзеркалі наратології. – Львів : Сплайн, 2008.–334 с.

7. Огієнко І. С. Дискурс та підходи до його аналізу: погляди на проблему сучасних англomовних дослідників. *Наукові записки. Сер. філологічна*. 2012. Вип. 23. С. 98–102., с. 101.

8. Папуша І. Що таке наратологія? (огляд концепцій). *Studia Methodologica* : [наук. зб.] / гол. ред. О. Лещак ; відп. ред. І. Папуша ; редкол.: О. Куца, Т. Волкова, Р. Гром'як [та ін.]. – Тернопіль : ТНПУ, 2005. – Вип. 16. – С. 29-46.

9. Римар Н.Ю. Наративні стратегії художньої прози Ніни Бічуї. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : 10.01.01 – «Українська література». Переяслав-Хмельницький, 2016. – 230 с.

10. Римар Н. Змішано-змінні типи нарації в художній прозі Ніни Бічуї. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського* : зб. наук. пр. – Філологічні науки (літературознавство) / за ред. О. С. Філатової. – Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2015. – № 1 (15). – С. 129-134.

11. Руденко М. Наративна структура художньої прози Миколи Хвильового : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.01.01 – «Українська література». Київ. нац. ун-т ім.Т. Шевченка. – К., 2004. – 20 с.

12. Сірук В. Наративні структури в українській новелістиці 80-90-х років XX століття (типологія та внутрішньотекстові моделі) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.06 – «Теорія літератури». Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2003. – 20 с.

13. Ткачук М., Ткачук О. Дискурсивна практика української прози 1960–1990 років. *Наук. записки Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка*. – Серія : Літературознавство / [редкол. : М. Ткачук, Р. Гром'як, О. Глозов та ін.]. – Тернопіль, 2011. – Вип. 31. – С. 167-187.

14. Ткачук О. Наратологічний словник. – Тернопіль : Астон, 2002 – 173 с.

15. Шелковнікова З. Проспекція та ретроспекція у наративах англійської мови науки. *Записки з романо-германської філології*. – 2017. Вип. 2 (39). С. 124-131.
16. Janninis F. *Narratology and the Narrative* //What is Narratology: Questions and Answers Regarding the Status of a Theory. Edited by Tom Kindt and Hans-Harald Muller. – Berlin: Walter de Gruyter, 2003. – P. 35-54.
17. Handbook of Narrative Analysis. U of Nebraska Press, 2005. 231 p., с. 59
18. Labov W. Some Further Steps in Narrative Analysis. Special Issue of the Journal of Narrative and Life History. 1997. – P. 395–415.
19. Nunning A. Narratology or Narratologies? Naking Stock of Recent Development, Critique and Modest Proposals for Future Usages of the Term // What is Narratology: Questions and Answers Regarding the Status of a Theory. Edited by Tom Kindt and Hans-Harald Muller. – Berlin: Walter de Gruyter, 2003. – P. 239-275.
20. Prince G. Surveying Narratology. *What is Narratology : Questions and Answers Regarding the Status of a Theory*. Edited by Tom Kindt and Hans-Harald Muller. – Berlin : Walter de Gruyter, 2003. – P. 1-16.
21. Schmid W. Narrativity and Eventfulness. *What is Narratology: Questions and Answers Regarding the Status of a Theory*. Edited by Tom Kindt and Hans-Harald Muller. – Berlin: Walter de Gruyter, 2003. – P. 17-33.

Abstract. *Narratology is the theory of the story, designed to investigate its specificity, form and functioning, competence, common and distinctive features of stories and narratives.*

Narrative analysis is a qualitative research method focused on the chronological sequence of events in text. There are six linguistic features of the narrative: a concise statement of the past events that will be discussed; orientation of the addressee relative to time, place, situation, event participants; a story made in the past tense; sequential presentation of events; assessment of the significance and meaning of events; solving the situation; return to the present time.

There are three main components of narrative analysis: time, characteristics and focalization.

The minimum condition of a narrative is the presence in it of at least one change of state and a causal connection between states. There should be a time connection between the initial and final situations.

The peculiarity of narrative discourse is that it gives any fact the status of an event. Within the narrative discourse, the referential event itself acts as a quoting communicative event of some characters. In this case, there is a step-by-step communication, which is referred to as narrative polyeventfulness.

Key words: *narrative analysis, narrativity, prospection, retrospection, sequential presentation of events, eventfulness.*

Статья отправлена: 21.04.2024 г.